

ВІДГУК**на дисертацію Вишницької Юлії Василівни****«Міфологічні сценарії в сучасному художньому та публіцистичному дискурсах»****на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук зі спеціальностей****10.01.06 – теорія літератури; 10.01.01 – українська література**

Представлена до захисту дисертація Юлії Василівни Вишницької уже за самою постановкою основної теми дослідження є новаторською. Адже в сучасному українському літературознавстві поки що не маємо жодної спроби вивчення явищ міфосценарності та способів їх функціонування в художньому дискурсі. Натомість література як естетична складова людської свідомості споконвічно кодувала в собі архетипі форми людських учинків, характерів, поведінкових ситуацій. Отож дослідження цього локусу культури, зокрема національної, постає гостро актуальним у кризові, нестабільні часи, яких не бракує нашій епосі. Художній корпус літературних міфосценаріїв, представлених в сучасній українській прозі, драматургії й поезії, на справедливу думку авторки, виконує важливу суспільну і культурну роль, забезпечуючи «певну ілюзорну, комфортну зону, пом'якшуючи сприйняття дійсності» (с. 44). Їх ретельне вивчення в новому для нашого літературознавства ракурсі забезпечує розширення й поглиблення розуміння сучасного українського літературного процесу.

Вперше запропонувавши всебічне вивчення художньої міфосценарності, Ю. Вишницька застосовує інтердисциплінарні підходи, поширюючи свої спостереження і в дотично-споріднену сферу медіа-публіцистики й підсилюючи тим самим думки про наскрізні міфосценарні матриці культури. Об'єктом глибокого й різнобічного наукового аналізу в дисертації Ю. Вишницької стало близько вісімдесяти текстів сучасної української літератури та 246 публіцистичних текстів, опублікованих у часописі «Критика». Їх дослідження в оптиці заданої теми дозволило авторці виокремити цілу низку типологічних рядів, покликаних увиразнити і класифікувати нові металітературні поняття у їх ненастанному русі, оскільки міфосценарії, на переконливу думку дослідниці, «поводиться як постійно

відновлювана система», яка останнім часом виразно продукує радше «процес відновлення сакральної парадигми, аніж її відмирання» (с. 408).

У першому теоретичному розділі дисертації «Міфологічний сценарій як семіотична модель» авторка домагається всебічного представлення явища міфосценарності як метатеоретичного, інтердисциплінарного й полі системного; звідси вагомою прочитується її переконлива спроба дефініції цього поняття як «багаторівневого семіотичного конструкту з міфологемно спресованими традиційними сюжетами, образами й мотивами, що підпорядковуються певній функції-ролі: зберігати в собі сценарний код, алгоритм дій, постійно семантично автогенеруючись і відтворюючи гени прецедентних парадигм в ідіостильових варіаціях» (с. 399; див. також розвиток уточнень на с.с. 26, 51, 66). Увиразнюючи основні риси міфосценарності, дисертантка розглядає його в контексті встановлення спільного/відмінного з більш усталеними на сьогодні дефініціями власне міфу, міфосюжету, міфомотиву, міфообразу тощо, а також зосереджується на докладному описі його формальних параметрів: міфосюжетні компоненти, міфотематичні й міфомотивні елементи, архетипні складники, які в сумі своїй і вибудовують «унікальні ознаки міфосценарного конструкту».

Розкриваючи специфічні проблеми дескрипції міфосценаріїв (пункт 1.2.1), Ю. Вишницька прагне максимально формалізувати матеріал, подати його схематичне представлення, що надає її дослідженню особливої наукової цінності.. В даному випадку хочеться акцентувати на професійній розбудові дисертанткою ілюстративного матеріалу до роботи. Скажімо, таблиця 1.1 додатку А (с. 480), де прописані усі можливі складники міфосценаріїв – соціальні, психологічні, етнічні, аксіологічні, уявні («ідеальна схема дій») тощо. На увагу заслуговує й схематична візуалізація семіотичної моделі міфосценарію (схема 1.1 (с. 481), що зафіксує алгоритмічний рисунок головних аналітичних операцій дослідниці, які сукупно з окресленою нею типологією текстових репрезентацій, характерних для кожного з описаних міфосценаріїв (початку (с.с. 483 – 499), кінця (с.с. 501 – 521), опозитивного типу (с.с. 522 – 523), віднайденого/втраченого Раю (с.с. 526 – 537), братовбивства (с.с. 538 – 539) та ініціації (с.с. 540 – 544) тощо, програмують основну наукову вісь роботи..

На переконливу думку дисертантки, якої вона послідовно дотримуватиметься упродовж усієї роботи, у розкритті головних механізмів художнього міфосценарію ключову роль відіграє система наскрізного семіотичного моделювання образного світу творів, у яких найрепрезентативнішими постають універсальні міфологемні ряди, вперше детально представлені й ретельно проаналізовані авторкою. Це здійснена нею докладна систематизація різномірної архетипної образності, скласифікованої за природними стихіями (гідроморфні, піроморфні, тератоморфні, ороморфні), за приналежністю до живого (людського, тваринного чи рослинного) світу (вегетативно-флористичні, зооморфні, орнітологічні, антропоморфні, оніричні, анімо-аніматичні), чи до світу культурно-цивілізаційного (артистичні, техногенні, теїстичні, абстрактно-символічні, музичні, лінгвістичні), чи до міфологічного типу (астральні, солярні, лунарні) тощо (с. 404) міфологемних рядів. Упорядковуючи представлену множинність, авторка пропонує виділити ще кілька ментально-культурологічних варіацій, репрезентованих дво/три або чотирикомпонентним спектром, який фіксує продуктивну внутрішню варіативність: «запозичена», власна («етнічна давньоукраїнська» чи «етнічна християнська») й «індивідуально-авторська» (с. 404).

Спираючись на дослідження українських і зарубіжних учених (О. Бондарева, І. Зварич, А. Нямцу, Я. Поліщук, Н. Слухай, М. Костомаров, О. Потебня, В. Пропп, М. Еліаде, Н. Фрай, К. Леві-Стросс, Е. Кассіер, Р. Барт, Е. Тайлор, Дж. Фрезер та ін.), дослідниця розмежовує дві основні семіотичні моделі міфосценаріїв у сакрально-символічній та профанно-симулятивній площинах, докладно вивчаючи способи їх оприявлення в художньому та публіцистичному дискурсах сучасної української літератури.

Теоретична новизна й цінність наукової студії Ю. Вишницької полягає насамперед у тому, що вона вперше виробила цілісну систему підходів до вивчення обраного предмету дослідження, запропонувавши оригінальну літературознавчу типологізацію міфологічних сценаріїв: мегасценарії ядерного типу (початку й кінця), що моделюються навколо семіотичного ядра; мегаміфосценарії опозитивного типу, що відтворюють архетипну дуалістичну модель світу у площині спротиву/протистояння. Мегасценарії, на думку авторки, репрезентовано макросценаріями другого рівня: домінантно-

периферійного типу – віднайденого/втраченого Раю, братовбивства та ініціації. Третій рівень становлять індивідуально-авторські міфосценарії. Саме таку трирівневу модель дослідниця розглядає як універсальну, що однаково реалізується і в художньому, і в публіцистичному дискурсах, відмінними є лише особливості її функціонування та репрезентації.

Докладному аналізу кожного із міфосценарних різновидів присвячено два наступних розділи роботи, в яких послідовно розглянуто й вирішено її основні наукові завдання.

У другому розділі «Семіотична символічна міфомодель: індивідуально-авторська інтерпретація міфологічних сценаріїв» Ю. В. Вишницька прагне детально описати усі представлені й систематизовані нею семіотичні міфомоделі, експліковані ключовими сценаріями початку і кінця, дуалістичними міфами двобою сил добра/зла, «свого»/«чужого» світів, міфосценаріями втраченого/віднайденого Раю та братовбивства, а також конструкторами ініціаційного художнього моделювання.

Наукову цінність становить розроблений авторкою алгоритм дослідження, що репрезентує дві основні операції: ідентифікацію основного типу художнього міфосценарію та способи його художньої репрезентації. Приступаючи до аналізу текстів, авторка наголошує, що «індивідуально-авторська парадигма міфологічного сценарію відзначається поліваріантністю текстових, ідіостильових реалізацій» (с. 98), дослідження яких і складає основний зміст розділу. Основна увага дисертантки зосереджена на прозових творах сучасної української літератури, в художній структурі яких вона детально простежує способи конструювання ядерних міфосценаріїв початку і кінця (Любко Дереш, М. Матіос, Г. Пагутяк, С. Жадан, В. Лис, В. Дрозд, Т. Прохасько, О. Забужко, В. Шевчук та ін); сценаріїв опозитивних (М. Матіос, В. Лис, Ю. Іздрик, В. Дрозд, Т. Прохасько, О. Забужко та ін.) та ініціаційних (В. Дрозд, Г. Пагутяк, Т. Прохасько, В. Шевчук тощо). Як репрезентативні в художньому змалюванні міфосценаріїв кінця й ініціації Ю. В. Вишницька розглядає також, хоч і досить фрагментарно, твори сучасної української драматургії (Неда Нежана, О. Гончаров, Я. Верещак, О. Миколайчук-Низовець, С. Щученко, К. Демчук та ін.)

Репрезентуючи специфіку космогонічної образності в художньому моделюванні міфосценаріїв початку, авторка виділяє ключові образи-експлікатори художнього першочасу (архетипи води/океану, рік, потопу, дощів, землі, вогню й повітря в часопросторі безкінечності; а також метафоричну образність, пов'язану із циклами зростання, зміцнення, дозрівання, наповнення; народження поезії і музики; творення й називання речей; сакрального садівництва з широким спектром вегетативно-флористичного моделювання).

Окрему увагу приділено способам художньої репрезентації апокаліптичної образності, семіотиці мегаміфосценарію кінця (хаосу, темряви, мороку, пільми, ночі та ін.). Особливо глибоко і професійно у роботі простежено способи моделювання мегаміфосценарію кінця у герметичній прозі Галини Пагутяк, яка, на думку авторки дисертації, найбільш повно й продуктивно представила художні образи, ситуації і конфлікти як апокаліптично марковані, такі, що обіймають площини не лише давньоукраїнської, язичницької, але й світової культури. Детально відстежуючи індивідуально-авторські особливості реалізації міфосценарію кінця в художніх текстах письменниці, дисертантка виділяє цілих дев'ятнадцять варіантів чи способів текстових репрезентацій, які залишаються чинними і для прозових творів інших авторів (наративних, образних, хронотопічних, аксіологічних; онтологічних метафор; феноменологічно-екзистенційних, символічних, оніричних реалій; наявності образів «із порушеною функціональністю» тощо). Підсумовуючи даний фрагмент дослідження, Ю. В. Вишницька приходить до висновку, що ключовими кодами дешифрування міфологічного сценарію кінця виступають оніричний і гідроморфний. Тому особливої смислової ваги набирають сюжетотвірні міфологеми Всесвітнього Потопу й корабля (Г. Пагутяк), а також ув'язнення, спалювання, блукання, відсутності любові і втрати орієнтирів (О. Забужко).

Стосовно дослідження символічної міфомоделі домінантно-периферійного типу як представлена вона в творах сучасної української літератури, авторка висловлює цілком аргументовану й переконливу думку про те, що найповніше вона розкривається через двофокусні дзеркально структуровані міфологемні репрезентанти Раю (віднайденного/втраченого) і братовбивства (як мотиву злочину/спокути) як реалізації

космогонічно/есхатологічних міфів та трифокусні символічні міфомоделі ініціації. Систематизуючи міфологемні/міфемні репрезентанти у прозових творах В. Дрозда, С. Жадана, Ю. Іздрика, В. Лиса, М. Матіос, Г. Пагутяк, Т. Прохаська, В. Шкляра та інших письменників, авторка помічає, що міфосценарій віднаходження Раю найчастіше моделюється з міфосюжетів мандрів та повернення додому, які актуалізують різні прочитання пошуку: шляху-спокутування, шляху-випробування й шляху-ініціації, який здобуває метафоричне втілення первинного хаосу (перший етап ініціації), пошуку Раю (другий етап) та його віднайдення (третій). Найпродуктивнішими в системі означених міфосценаріїв виявляються образи «саду», «лісу», «острову», «дому» тощо.

У третьому розділі дисертації «Симулятивна міфомодель: десакралізація та реміфологізація архаїчної міфомоделі в сучасній публіцистиці», опрацьовуючи опубліковані часописом «Критика» публіцистичні тексти, Ю. В. Вишницька докладно аналізує симулятивні міфосценарні семіотичні моделі, кваліфікуючи їх як реконструкцію дуалістичних міфів протистояння/спротиву та віддзеркалення процесів десакралізації й реміфологізації архаїчної міфології в сучасній публіцистиці. На думку авторки, характерні для сучасного українського публіцистичного дискурсу міфосценарії героїчного протистояння найяскравіше експліковано міфологемою Героя (міфологічного, історичного, новітнього), найчастіше представленого образами ідеологічних трансформерів (герой-антигерой) та образами-симулякрами. Для дослідження симулятивної міфомоделі дисертантка успішно застосовує матриці кластерного аналізу, моделюючи кластери «міфогероя», «псевдо/антигероя», «культурного героя», «кітч-героя», «зеро-героя», героя-симулякра, та аналізуючи їх крізь призму концептів пам'яті/забуття, само- та національної ідентичності, тілесності, мови тощо.

Найрепрезентативнішими для сучасних публіцистичних текстів вона вважає сценарії опозитивного типу протистояння/спротиву та псевдо- чи рудиментної ініціації. Як продуктивні варіанти рудиментної ініціації дисертантка розглядає сценарії зіштовхування з Іншим, самопосвяти Іншого, а також сценарії подорожі/мандрів, що, на її думку, експлікують три варіації подорожнього: інтелектуал, волоцюга, мандрівник.

Варто відзначити дбайливе оформлення роботи Ю. В. Вишницької, де авторка максимально потурбувалась про свого читача: наявність додатків (у тому числі 2 таблиці й 64 схеми), приміток, що включають найширший спектр пояснень, уточнень і коментарів до різних частин дисертації. Все це посприяло ефективній розбудові наукового тексту.

Ознайомлення з дисертаційною роботою Ю. В. Вишницької викликає низку питань і зауважень, на яких хотілося б акцентувати увагу під час захисту.

1) Відштовхуючись від роботи К.-Г. Юнга «Архетип і несвідоме», на с. 25 дисертації Ю. Вишницька цитує речення, яке дало їй підстави для ототожнення понять міфологеми й архетипу. Проте цілий ряд дослідників сьогодні досить аргументовано ці поняття розрізняють. Як на думку авторки, коли йдеться про реальність художню, де маємо більше аргументів – у поглядах ототожнення, чи у поглядах відмінності? І в цьому ж контексті: чи можуть бути синонімічними поняття архетипної моделі і моделі міфологемної, якщо взагалі існує така дефініція? І чи повністю співпадає з поняттям архетипу визначення міфологеми, яке авторка подає на сторінках 50-51?

2) Слід відзначити, що дисертантка успішно впоралась із «надлишком» сучасних міфотеорій, вона успішно виказала вміння систематизувати, класифікувати, упорядковувати складний і різноманітний матеріал, тож «термінологічний колапс» (с. 13) їй аж ніяк не загрожував. Натомість стосовно ілюстративного художнього матеріалу, який склав основну базу дослідження, іноді простежується деяка хаотичність. Це помітно у двох основних моментах: доборі текстів для аналізу та їх жанрової упорядкованості. Стосовно першого: варто було б розмежувати, в яких із випадків міфосценарій наскрізно структурує художню цілісність твору, а в яких виникає на периферії тексту, і, можливо, прочитується як явище епізодичне. Так аналізуючи сценарії кінця, дослідниця поєднує поруч тексти глибоко різnorідні за хронологічними, жанрово-стильовими, поетикальними ракурсами: «НепрОсті» Т. Прохаська, «На полі смиренному» В. Шевчука, і «Польові дослідження О. Забужко (с.с. 188 – 193), або ж «Подвійний Леон» і «Воццек» Ю. Іздрика та «Листя землі» В. Дрозда (с.с. 146 – 158 і далі).

Стосовно другого: у ряді випадків авторка «скидає в купу» зовсім відмінні в жанрово-родовому аспекті твори. Так, скажімо, в одному з випадків усього на п'яти сторінках тексту (246 – 250) зустрічаємо твори прозові і драматичні, історичні і феміністичні, сатирично-комедійні й метафізичні (В. Шевчук, Б. Жолдак, Л. Паріс, В. Сердюк, С. Щученко, О. Забужко, Т. Белімова і Т. Малярчук). Роману останньої «Біографія випадкового чуда» присвячено загалом неповні чотири рядки.

3) Аналізуючи міфосценарний дискурс сучасної української поезії, Ю. Вишницька багато уваги звертає на творчість Сергія Жадана, яка в даному аспекті постає глибоко і репрезентативно, чого не скажеш стосовно поетичної творчості Сергія Ткаченка, де мегаміфосценарію початку (міфологемі Віднайденого Раю) присвячена неповна сторінка (див. с. 245), а міфосценарію ініціації в поезії цього ж автора загалом присвячено шість рядків (с. 288). Те ж саме можна сказати й стосовно представлення фрагментарної моделі мікроміфосценарію кінця в драматургії на матеріалі п'єс В. Сердюка «Сестра милосердна» і С. Щученка «Шляхетний дон» (Додаток Д, с. 569).

Висловлені зауваження радше продовжують позитивне сприйняття роботи, аніж навпаки. Тут цілком зрозумілою й очевидною є велика наукова сумлінність дисертантки, її щире прагнення якомога ширше й глибше представити досліджуване явище. Тому незаперечним є факт великої наукової продуктивності її роботи, яка окреслила і змодельовала не одну перспективу для подальших досліджень. Відтак певні дискусійні моменти не можуть позначитись на високій оцінці по-справжньому фундаментального, новаторського академічного дослідження Ю. В. Вишницької, яке суттєво доповнює теоретико-літературний вектор української національної науки й актуалізує принципово нові підходи до аналізу художнього тексту. Висновки до дисертації переконливо узагальнюють результати наукових пошуків, накреслюють основні ракурси і перспективи подальшого наукового засвоєння проблеми. Скрупульозна робота дослідниці як результат багаторічних творчих спостережень здійснює вагомий внесок у розбудову сучасної української наратології й компаративістики.

Дисертація Ю. В. Вишницької належно апробована, основні її положення викладено у доповідях на 28-и міжнародних наукових конференціях (в т. ч. 7 за кордоном (Польща, Білорусь, Словачія)), та 7-и Всеукраїнських. Основні результати дисертації відображено в монографії та 40-а одноосібних статтях, 21-у з яких опубліковано у вітчизняних фахових виданнях, 9 – у закордонних. Видана за темою дисертації наукова монографія “Міфологічні сценарії в сучасному художньому та публіцистичному дискурсах” отримала дві схвальні рецензії (в т.ч. одну за кордоном (Польща), які закріпили за нею ім’я глибокого і професійного дослідника проблеми.

Дисертація Юлії Василівни Вишницької відповідає вимогам “Порядку присудження наукових ступенів”, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. № 567, зі змінами, внесеними згідно з постановою КМ № 656 від 19.08.2015 р., і дає усі підстави для присудження авторці наукового ступеня доктора філологічних наук за спеціальностями 10.01.06 – теорія літератури; 10.01.05 – порівняльне літературознавство.

Офіційний опонент – доктор філологічних наук,
професор кафедри теорії та історії світової літератури
імені професора В. І. Фесенко
Київського національного лінгвістичного університету

Електронний підпис
Т.С.Мейзерська
09.12.16